

Mehmet Fuat Köprülü'nün Bugünkü Edebiyat Adlı Eserindeki Eleştiri Yazıları

*"The Criticism Writings of Mehmet Fuat Koprulu in His Work in
Bugunku Edebiyat"*

Zafer Özdemir*

Öz

Bu alışmada, Mehmet Fuat Köprülü'nün Bugünkü Edebiyat adlı eserinde Eserler Arasında bölümündeki eleştiri yazıları incelenmiştir. Millî edebiyat anlayışıyla hareket eden Köprülü'nün bu eseri, Türkçü edebiyat eleştirisini örneklendiren metinlerden oluşmaktadır. Köprülü, Bugünkü Edebiyat adlı eserindeki eleştirilerinde Gustave Lanson'un araştırmacı, Hippolyte Taine'in sosyolojik ve pozitivist yaklaşımından yararlanmış ancak yargılarında öznel ve izlenimci yaklaşım içinde olmayı tercih etmiştir. Bu makalemizde, Fuat Köprülü'nün eleştiri ile ilgili teorik çalışmalarının uygulamalı çalışmaları ile uyum ve tutarlık içinde olduğu tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Fuat Köprülü, eleştiri, Türkçü eleştiri, Bugünkü Edebiyat

* Doktora Öğrencisi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Yeni Türk Edebiyatı Anabilim Dalı (zafer.zozdemir@gmail.com)

Abstract

In this study, the reviews of Mehmet Fuat Koprulu, in 'Eserler Arasında' part of his book named "Bugünkü Edebiyat", are analysed. The work that abides by national literary movement constitutes an example of Turkist literary criticism. Benefiting from both the inquisitive approach of Gustave Lanson and the sociological and positivist approach of Hippolyte Taine, Koprulu preferred to remain subjective and impressionist with his own judgements in his reviews of 'Bugünkü Edebiyat' book. In this article, it is detected that Fuat Koprulu's theoretic works on review are in both harmony and accordance with his applied studies.

Keywords: Fuat Köprülü, criticism, Turkish criticism, Bugünkü Edebiyat

Giriş

Bu çalışmada Mehmet Fuat Köprülü'nün (1890-1966) *Bugünkü Edebiyat* adlı eserinin "Eserler Arasında" bölümündeki eleştiri yazıları incelenmiştir. Bu yazıların Türkçülük düşüncesinin etkisinde gelişen millî edebiyat anlayışıyla kaleme alındığı tespit edilmiştir. II. Meşrutiyet sonrasında gelişen millî edebiyat anlayışına bağlı eleştiri yaklaşımı "Türkçü tenkit" olarak ifade edilmektedir. Çalışmamız bu yönüyle Türkçü edebiyat eleştirisinin temel örnek metinlerinden biri üzerine yoğunlaşmaktadır.

Fuat Köprülü, Türkçü eleştirinin Ali Canip ve Ömer Seyfettin gibi isimleri ile birlikte önemli temsilcilerindendir. Köprülü, diğer Türkçü eleştirmenler gibi eleştirinin teorik ve pratik sorunları üzerinde durmuştur. Edebiyat tarihçisi kimliği ile bilinen Köprülü'nün eleştiri yazıları hakkındaki bu çalışmamızın onun az bilinen bir yönüne ışık tutacağı düşüncesindeyiz.

Genç Kalemler dergisinin 1911 yılında yayımladığı millî edebiyat anlayışının manifestosu niteliğindeki *Yeni Lisan* makalesinin aynı zamanda Türkçü eleştirinin ilk ölçütlerini de belirlediğini söylemek mümkündür. Dil sorunları, Türkçenin Arapça-Farsça unsurlardan arındırılması, toplumun gelişimine edebiyat yoluyla katkı sağlanması, şiirde hece ölçüsünün kullanılması ve "millî muhteva" gibi temel kriterlerin her birinin toplumsal ve ideolojik gerekçeleri bulunmaktadır. Türkçü eleştirinin edebiyat ve eleştiriye siyasal bir işlev yüklediği görülmektedir. Millî edebiyat anlayışının bu yönde, Cumhuriyet dönemi edebiyat yaklaşımlarına ve Türk modernleşmesine çeşitli etkilerinin bulunduğu belirtilmektedir.

"Türk Edebiyatı Tarihinde Usul" makalesi (1913), *Yeni Mecmua* dergisindeki yazıları, daha sonra *Türk Edebiyatı Tarihi* (1924) ve *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar* (1919) adlı eserlerine aldığı makaleleri; *Bugünkü Edebiyat* öncesinde Fuat Köprülü'nün eleştiri konusundaki teorik ve pratik çalışmalarının ana kısmını teşkil etmektedir.

Köprülü, *Bugünkü Edebiyat* kitabının "Eserler Arasında" başlıklı bölümündeki eleştiri yazılarında, eleştiriyi edebiyat tarihinin bir parçası olarak konumlandırmaktadır. Gustave Lanson ve Hip-

polyte Taine'in görüşlerini öznel tutumla birleştiren bir yaklaşım içindedir. Tarih disiplininin geçmişte olanı inceleyen statik yönü ile edebiyat eserlerinin "okunduğu an/ şimdiki zaman" içinde anlam kazanan dinamik yönünü sentezlemiştir.

Türk Edebiyatında Eleştiri, "Türkçü Tenkit" ve Mehmet Fuat Köprülü

Fuat Köprülü öncesinde edebiyat eleştirisi, Tanzimat döneminden itibaren yeni bir edebiyat anlayışı çerçevesinde gelişmeye başlar (Uçman, 2003: 60). Tanzimat dönemi edebiyatçılarının, düşüncelerini ifade etmek için sergiledikleri eleştirel tutum; gazete yazılarını, eser ön sözlerini ilk edebiyat eleştiri örneklerimiz hâline getirmiştir. Şinasi'nin, tezkirelerin mübalağalı üslubu üzerinde yaptığı tespitler, Namık Kemal'in divan şiirinin imge dünyasını karikatürize ettiği değerlendirmeler ve yeni bir edebiyat anlayışının ortaya çıkması için öne sürdüğü düşünceler, Tanzimat sonrası eleştirinin yolunu açmıştır. Ziya Paşa, Beşir Fuad, Muallim Naci ve Recaizade Ekrem gibi isimler bu yolda; edebiyat hakkındaki görüşlerini açıklayarak, eserlerdeki dil sorunlarını yansıtarak ve oluşan polemiklere katılarak eleştiri ortamına katkı sağlamışlardır (Uçman, 2003: 60). Bununla birlikte eleştirinin bir edebî tür olarak yerini belirginleştirmesi için *Servet-i Fünun* dergisinin edebî ağırlığını hissettirmesini beklemek gerekecektir.

Tanzimat döneminde önemli adımlar atılmış olsa da *Servet-i Fünun* dergisine kadar eleştiri "edebî türleri tanıtmaya ve müdafaa için başvurulan, ancak diğer edebî türlerde mevcut olan, ayrı bir tür olarak ele alınmayan bir konu olmaktan öteye gidememiştir" (Ercilasun, 1981: 239).

Ancak *Servet-i Fünun* öncesinde, Menemenlizade Mehmet Tahir'in eleştiriye "inceleme" şeklinde nitelendirmesi ve Mehmet Ziver'in subjektif tavrı eleştirmesi gibi sınırlı örneklerle bakılarak eleştirinin Batı'daki bilimsel anlayışa yaklaşması yönünde bir eğiliminin olduğu da söylenebilir (Babacan, 2003: 74).

Servet-i Fünun dergisinin Tevfik Fikret, Cenab Şahabettin, Halit Ziya, Mehmet Rauf ve Ahmet Şuayb gibi edebiyatçıların, eleştiriye diğer edebî türler kadar önem verdikleri ifade edilmiş, özel-

likle pozitivist ve romantik eleştiriye yaptıkları vurguya dikkat çekilmiştir (Uçman, 2003: 67).

Ahmet Şuayb, eleştiri dışında bir alanla ilgilenmemiş, *Hayat ve Kitaplar* adlı eserinin önemli bir kısmında Hippolyte Taine'in görüşlerine yer vermiştir. Fuat Köprülü'nün çalışmalarından önce, pozitivist düşünce, bu düşüncenin edebiyata yansımaları olan natüralist edebiyat ve pozitivist eleştirinin önemli temsilcilerinden Taine, Beşir Fuad ve Ahmet Şuayb tarafından tanıtılmıştır.

II. Meşrutiyet (1908) sonrasında Türkçülük ideolojisi siyasal ortamda ağırlığını hissettirmeye başlarken bu düşüncenin edebiyata yansımaları "millî edebiyat" kavramı ile ifade edilmiştir. Türkçülük ideolojisi, sadece Osmanlı Devleti'nin kurtuluş stratejilerinden biri olarak değil aynı zamanda yeni bir sosyal, kültürel yaşam tarzı da teklif etmesi bakımından edebiyat ile etkileşim hâlinde olmuştur. "Yeni hayat" kavramı bu yönde Türkçü düşüncenin önemli kavramlarından biri olmuştur (Ercilasun, 2013: 260). "Millî edebiyat" kavramını ilk gündeme getiren Ali Canip ile Ömer Seyfettin, Ziya Gökalp, Yahya Kemal, Halide Edip ve Fuat Köprülü gibi isimler, yeni bir edebiyat ve eleştiri yaklaşımının çerçevesini çizen edebiyatçılardır.

II. Meşrutiyet sonrasında, millî edebiyat anlayışı içinde gelişen edebiyat eleştirisi yaklaşımı Türkçülük düşüncesine dayandığı için "Türkçü tenkit" olarak adlandırılmıştır (Ercilasun, 2013: 264). Türkçü tenkit; "tabii ve konuşulan Türkçe ve terkipsiz dil", "halkçılık", "millî muhteva", "Batılılık" ve "hece vezni" gibi temel prensiplerden hareket etmiştir (Ercilasun, 2013: 259).

Edebiyat eleştirisinin teorik ve pratik sorunları üzerinde duran millî edebiyatçılar (Ercilasun, 2013: 227), *Genç Kalemler* (1911) dergisindeki ilk metinlerinde "dil tenkidi" üzerinde durmuşlardır. Onların "edebî dil" odaklı bu çıkışları, edebiyat ve edebî dilin mahiyeti konusunda bir manifesto niteliği gösteren ve "*Arapça-Farsça gramer kurallarının, terkiplerinin kullanılmaması*" gibi teklifler getiren yazının başlığıyla anılarak "Yeni Lisan" hareketi olarak da nitelenmiştir (Sazyek, 2012: 118). Türkçü eleştirinin prensipleri etrafında gelişen "hece-aruz" tartışması gibi polemiklerin, edebiyat

teori ve eleştirisine katkı sağladığını tespit etmek mümkündür. Bununla birlikte, Türkçü edebiyat eleştirmenlerinin, uygulamalı çalışmalara ağırlık vererek yayımlanan eserlerin millî edebiyat düşüncesine uygunluğunu denetim altında tutmak istedikleri söylenebilir (Ercilasun, 2013: 257).

Mehmet Fuat Köprülü, eserlerin estetik yönünü ikinci plana atacağı ve edebî seviyesini düşüreceği gibi gerekçelerle başlangıçta Türkçü tenkidin yaklaşımlarını eleştirmekle birlikte daha sonraları Balkan Savaşları gibi siyasal gelişmelerin de etkisiyle bu yaklaşımı benimsemiştir (Ercilasun, 2013: 255).

“Yeni lisan hareketine karşı İstanbul basınında ilk polemik başlatan Köprülü, hareketin adındaki garipsenen tarafa dokunup bunun yapma bir dil meydana getirme yolunda bir teşebbüs olduğu zannını uyardığına dikkat çekmiş, yazı dilinde geçen Arapça ve Farsça terkipleri tasfiyeye yönelik teklifleri dile müdahale olarak görmüş, estetik yönden bir yaklaşımla konuyu bilhassa nazım sahası planında ele alıp doğuracağı uygunsuzluk ve olumsuzluklar üzerinde durmuş, dilin müdahaleye gelmez bir varlık olduğu gerekçesinden hareketle yeni lisancuların tezini çürütme çalışmıştır” (Akün, 2003: 473).

Millî edebiyat anlayışı ve Türkçü tenkitin; Cumhuriyet sonrasındaki edebiyat anlayışına, edebiyatta “memleket romantizminin doğmasına” ve edebî dilin gelişmesine hatta dönemin sosyal ortamına, Millî Mücadele’ye de etki ettiği söylenmiştir (Ercilasun, 2013: 266).

Bu tür etkileri dikkate alındığında Türkçü edebiyat eleştirisinin politik bir işlev üstlendiği söylenebilir. Edebiyatın milletlerin kuruluşundaki rolünü inceleyen Gregory Jusdanis, *Gecikmiş Modernlik ve Estetik Kültür* adlı kitabında edebiyatın ve özellikle edebiyat eleştirisinin sosyolojik ve politik işlevine dikkat çekmiştir. Jusdanis, edebiyatın önce “kolektif kimliklerin yaratımında” temel bir yeri olduğunu sonradan “ideolojik bir mutabakatlaşma sağlanmasında bir araç hâline geldiğini” belirtir (Jusdanis, 1998: 9). Jusdanis’in *Millî Edebiyatın İcat Edilişi* alt başlıklı eserinde Yunan edebiyatı örneğinden hareketle yaptığı tespitler, Türkçü edebiyat eleştirisinin işlevi ile örtüşmektedir. Jusdanis bu konuda özetle şöyle demektedir:

“Ortak özelliklerin üretilmesi, şüphesiz, devlette kültür yoluyla dilsel ve

etnik bir tekbiçimcilik yaratmaya çalışan milliyetçi söylemin alâmeti farikasıdır. Edebiyat eleştirisinin totalize edici stratejileri, milliyetçi kültürlerin, farklılıkları kendi toprakları ve simgesel mekânları içinde türdeşleştirme çabalarına çok benzer bir biçimde işler. Eleştirinin millet inşa etme sürecine ilk başta katılmış olduğu düşünüldüğünde, milliyetçi bir işleyiş göstermesi şaşırtıcı değildir” (Jusdanis, 1998: 18).

Jusdanis, eleştirinin edebiyat içindeki dağılık ve farklı unsurları ulus düşüncesine katkı sağlayacak biçimde biçimlendirdiğini iddia etmekte ve ulus düşüncesinden hareket eden ideolojilerin dil konusunda da paralel anlayışlara sahip olduğunu söylemektedir. Buna göre “bir millî bilinç yaratmanın en önemli aracı yerel dildir” (Jusdanis, 1998: 69). Millî edebiyat düşüncesinin bir kanon oluşturduğunun (Jusdanis, 1998: 79) altını çizen Jusdanis, edebiyat tarihlerinin bir “*millî siyaset*” unsuru olduğunu belirtir (Jusdanis, 1998: 161). Bir eleştirmen olmaktan ziyade bir edebiyat tarihçisi olan Fuat Köprülü'nün edebiyat tarihi anlayışının Türkçülük ideolojisiyle paralel olduğu tespit edilmiştir (Daşcıoğlu-Karakaş, 2014: 14). Hazırlanan bir edebiyat tarihinin başlığında öncekilerden farklı olarak ulusal bir niteleme ile “Türk” ifadesini kullanan da Köprülü olmuştur.

Fuat Köprülü'nün Meşrutiyet sonrasında yazmaya başladığı (Özerdim, 1951), *Genç Kalemler*, *Yeni Mecmua*, *Türk Yurdu* gibi dergilerde, edebiyat ve eleştirinin sosyal, politik bir işlev kazanması gerektiği anlayışıyla hareket edilmektedir. Bu çerçevede millî edebiyat anlayışının eserlerde konu seçimi, dilin sadeliği, hece ölçüsü kullanma gibi öncelikleri edebiyat eleştirisinin de temel ilgi alanlarını belirlemiştir.

Fuat Köprülü, onun edebiyat anlayışına etki eden Türkçü düşünce ile siyasal ve kurumsal düzeyde de irtibat hâlinindedir. Köprülü; Türk Derneği, Türk Yurdu Cemiyeti, Türk Ocağı ve Türk Bilgi Derneğinin üyelerinden biri olmuş, onun Ali Canip ile yaşadığı bir polemik *Genç Kalemler* ekibi ve özellikle *Ziya Gökalp* ile yakınlaşmasını sağlamıştır (Akün, 2003: 473).

Meşrutiyet sonrasında Ömer Seyfettin, Reşat Nuri ve Mehmet Âkif gibi isimler tarafından (Kahraman, 2003:89,90) eleştiride nes-

nellige, bilimsel ölçüte yapılan vurguya rağmen, belli alışkanlıklar çerçevesinde eleştirinin öznel bir yaklaşımla sürdürüldüğünü söylemek mümkündür. Yapılan bilim vurgusunun, genel bir anlayışa dönüşerek sistemleşmesi söz konusu değildir. Ancak bu vurgunun, yapılan eser değerlendirmelerinin gerekçelendirilmesi ve yaklaşımlarda keyfiliğe karşı durulması şeklinde yorumlanabileceği kanaatindeyiz.

Fuat Köprülü, II. Meşrutiyet sonrası eleştiri bağlamında gelişen yaklaşımları, bilimsel ve öznel tutumları kendi edebiyat tarihi ve eleştiri anlayışı içinde değerlendirmeye çalışmıştır.

Fuat Köprülü'nün Edebiyat Eleştirisi ile İlgili Görüşleri

Fuat Köprülü, "Türk Edebiyat Tarihi" biliminin kurucusu olarak görülmektedir (Akün, 2003: 471). Edebiyat tarihini, medeniyet tarihinin bir parçası olarak gören Köprülü, edebiyat eserini de edebiyat tarihinin bir ürünü olarak ele alır (Köprülü, 1980:1; 1999:4). Köprülü, bu düşüncelerini Hippolyte Taine ve Gustave Lanson'un düşüncelerinden hareketle geliştirmiştir.

Taine "bir milletin manevi tarihini meydana getirmek ve vakaların kendisine bağlı bulunduğu ruhi kanunlar hakkında malumat elde etmek için, bilhassa edebiyatları tedkik etmelidir" görüşünü savunmaktadır (Köprülü, 1999:19). Pozitivist yaklaşımı edebiyat tarihi ve edebî eserlere uygulamak isteyen Taine, La Fontaine üzerine hazırladığı tezinde determinist bir yaklaşım izler. Taine düşüncelerini şöyle açıklamaktadır:

"Benim izlemeye çalıştığım yeni yöntem, insan yapıtlarını niteliklerinin belirtilmesi, nedenlerinin araştırılması gereken olgular ve ürünler olarak ele olmaktır, o kadar. Böyle anlaşılan bir bilim ne suçlar, ne başışlar: saptar ve açıklar yalnızca... Bazen portakal, bazen köknar ağacını, bazen zakkum, bazen kayın ağacını eşit bir ilgiyle inceleyen bir bitkibilimci gibi davranır; o da bir tür uygulamalı bitkibilimdir, ama bitkilere değil de insan yapıtlarına uygulanır" (Carloni, Filloux, 2000: 42).

Taine'e edebiyat eseri, "ırk, muhit ve zaman" üçgeninde ortaya çıkan bir olgudur. Köprülü, Taine'in ırk, muhit ve zaman kavramlarına dayalı anlayışını eksik bulur. Eserin ırk, muhit, zaman çer-

çevesinde ele alınırken, toplum ve tarih içindeki yerinin de tespit edilmesi gerektiğini belirtir (Köprülü, 1999: 28).

Köprülü'nün eleştiri yaklaşımına kaynaklık eden diğer önemli isim Gustave Lanson'dur. Lanson'a göre *“edebî eser, medeniyet ile ilintilidir ve sanatkârın yaşadığı devir, sosyal çevre, iktisadi şartlar ve gelenek ile izah edilebilir”* (Yılmaz, 2008: 177). Lanson'un eleştiri anlayışının temelinde *“araştırmacılık”* fikri bulunur (Carloni-Filloux, 2000: 70). Lanson önce eleştireceği metnin güvenilirliğini araştırır. Eserin ilk baskısını bulmaya çalışır, farklı baskılarla karşılaştırarak test eder. Daha sonra eseri iyi anlayıp anlamadığından emin olmak için tarihsel dil bilgisine ve dilbilime başvurur (Carloni-Filloux, 2000: 71). Lanson böylece metin kritiği yönteminin de yolunu açar.

Lanson, tarih biliminin yöntemlerini edebiyat tarihine uygular. O, *“dönemleri birbirinden ayırmak, belirgin eğilimlerini tanımlamak, olayların zincirleşmesini göstermek”* ve *“yazın olaylarını tarihi öteki gerçeklerine bağlamak”* gerektiğini düşünmektedir (Carloni-Filloux, 2000: 73). Lanson, bu anlayışla, Fransız edebiyat tarihinin yazılmasını önerir (Carloni-Filloux, 2000: 74).

Lanson'un üzerinde durduğu yöntemlerden biri, yazarın hayatını incelemeye yönelmektir. Lanson'un geliştirdiği araştırmacı yaklaşım *“yazarı özellikle tarihsel bir açıdan ele alır, bunun sonucu olarak da yargulamaktan çok aydınlatmak ve açıklamak ister”* (Carloni-Filloux, 2000: 75). *“Yapıt yazarın yaşamı ve yazın tarihi bakımından incelenir. Önce yazarın yaşamı açısından düşüncesinin evrimi (böylece bazı çelişki ve tutarsızlıklar giderilecektir), sanatının evrimi, yapıtıyla kişiliği arasındaki ilişkiler ele alınacaktır. Yazın tarihi açısından da yazarın kaynakları, özgünlüğü”* saptanmaya çalışılır (Carloni-Filloux, 2000: 75).

Köprülü, Lanson'un görüşlerinden eleştirel bir şekilde yararlanmaktadır. Lanson'un *“çok eski bir edebî eser ilk karileri üzerinde ne tesir yaptıysa, bugün de aynı tesiri yapar”* görüşünü yanlış bulur ve sadece *“şaheser”* ya da *“büyük sanatkâr”*lara yönelen eleştirisinin edebiyat tarihine istenen katkıyı sunamayacağını söyler (Köprülü, 1999: 24, 25).

Fuat Köprülü, *“Türk Edebiyatı Tarihinde Usul”* (1913) adlı ma-

kalesinde, *Yeni Mecmua* dergisindeki yazılarında (Ercilasun, 1984: 45) ve *Türk Edebiyatı Tarihi* (1924) adlı eserinin ön sözünde edebiyat eleştirisi ile ilgili temel düşüncelerini ifade etmiştir.

Köprülü, *Türk Edebiyatı Tarihi* adlı eserinin ön sözünde edebiyat tarihi ile edebiyat eleştirisi arasındaki ilişkiyi şu şekilde açıklar:

“Herhangi edebî bir eseri tetkik ederken birbirinden tamamen farklı iki görüş tarzı vardır ki, evvela onlardan birini kabul ve ona göre hareket etmek zaruridir:

1. Azami derecede ‘afaki’ [nesnel] olan ‘tarihçi’ görüşü.

2. Yalnızca ‘enfüsi = subjektif’ [öznel] olan ‘tenkitçi’ görüşü.

Edebiyat tarihçisi, bir eserin kıymetini takdir ederken, vesikalara dayanarak onun yüzyıllarca halk arasında nasıl bir rağbet kazandığını, sebepleri ve neticeleri ile anlamağa çalışır; hâlbuki ‘münekkid’ doğrudan doğruya kendisinin o eserden aldığı ‘duygulanma payı’ nı şahsi zevk ve kanaatine göre, izah eder” (Köprülü, 1980:3).

Köprülü burada, “eser tedkiki” nin iki yönteminden ilkinin nesnel yaklaşıma sahip edebiyat tarihi, ikincisinin ise öznel yaklaşımdan hareket eden edebiyat eleştirisi olduğunu söylemektedir.

Köprülü’nün edebiyat eserlerinin incelenmesi konusunda çizdiği iki yolun ilki olan nesnel yaklaşım bilimsel, ikinci yol olan öznel yaklaşım ise sanatsal özelliktedir. Köprülü, kendi tarih anlayışını dolayısıyla bilim görüşünü sanatsal yaklaşım ile karşıtlık oluşturacak biçimde konumlandırmaktadır. Öznel yaklaşıma sahip edebiyat eleştirisi ile tarih bilimi arasındaki ilişki tamamen yalıtılmış değildir. Ancak Köprülü’nün eleştiriye ikincil bir konum verdiği açıktır.

Köprülü, edebiyat tarihine yardımcı bir konum verdiği edebiyat eleştirisi için yegâne yöntemin izlenimcilik olduğunu söylemektedir (Köprülü, 1999: 31). Köprülü, bu tutumuyla eserler hakkında hüküm verme noktasında Taine ve Lanson’dan ayrılmaktadır.

Köprülü, edebiyat tarihi ile edebiyat eleştirisi arasındaki ilişkiyi açıkladığı kısımlar, dönemin pozitivist tarih araştırmalarının yegâne bilimsel yaklaşım olduğu düşüncesini barındırmaktadır.

Bunu ifadelerin devamında açıkça dönemin sosyoloji esaslarından ilham aldığını belirttiği kısımda söylemektedir (Köprülü, 1980: 4). Köprülü'nün pozitivist sosyolojik yaklaşımla ilişkisi yazı hayatının ilk örneklerinden itibaren takip edilebilmektedir (Akün, 2003: 472). Köprülü, edebî türleri de sosyolojik şartlar ile açıklar (Yılmaz, 2008: 172). Batı'da trajedi, roman; bizde gazel, kaside türlerinin gelişmesi sosyolojik gerekçelere dayanmaktadır (Yılmaz, 2008: 171).

Bununla birlikte Köprülü'nün, "Türk Edebiyatı Tarihinde Usul" makalesinde pozitivist düşünceyi çeşitli yönlerden eleştirdiğini belirtmek gerekir (Köprülü, 1999: 26). Bu makalesinde Köprülü, tarih alanında manevi ilim görüşünün tabii bilimlerin çizdiği dar çerçeveyi genişlettiğini dile getirmiştir (Köprülü, 1999: 13). Tarih ve insan bilimlerinin doğasına da değinen Köprülü, bu bilimlerin her zaman meçhul noktalarının bulunacağı şeklindeki tespitiyle insan bilimlerinin tabiat bilimlerinden ayrıldığı noktaya dikkat çekmektedir (1999, 18).

Köprülü'ye göre edebiyat eseri kendi başına var olan bir nesne değil, tarihî, sosyal, kültürel şartların bir sonucudur. Edebiyat, toplum hayatına bir ayna tutmaktadır. Eleştiri, toplumun edebiyat eserleri ile yansıtılan yüzünü inceleyerek edebiyat tarihine yardımcı olur (Köprülü, 1980:1).

Bu yaklaşım ile "*metnin estetiğinin [...] sorgulanarak açılanması ya da çözümlenmesi, yorumlanması söz konusu değildir*" (Rifat, 2008: 108). Köprülü'nün önemli edebiyat tarihî çalışmalarından olan İlk Türk Mutasavvıfları adlı eserinde Ahmet Yesevi ve Yunus Emre'nin eserlerini değerlendirme yaklaşımı da bu doğrultuda "eleştirel değil betimsel" niteliktedir (Rifat, 2008: 108).

Köprülü'nün "bilim" ve tarih algısına göre zaman, sosyal olguların incelenmesinde belirleyici bir etkiye sahiptir (1980:3). Köprülü, geçmişte gerçekleşmiş olanı incelediği için tarihin statik; eserin anlık yorumunu konu edindiği için edebiyatın dinamik bir karakterinin bulunduğunu belirtmektedir (1999, 24).

Köprülü'nün edebiyat eleştirisi ile ilgili teorik yaklaşımlarına uygulamalı çalışmalarla bütünlük kazandırılması gerekmektedir.

Fuat Köprülü'nün *Bugünkü Edebiyat* adlı eserindeki uygulamalı eleştiri yazıları üzerine bir değerlendirme yaparak bu bütünlüğün ortaya çıkmasına katkı sağlamaya çalışacağız.

Bugünkü Edebiyat Adlı Eserdeki Eleştiri Yazıları

Fuat Köprülü'nün *Bugünkü Edebiyat* başlıklı eseri 1924 yılında yayımlanmıştır. Eser, Köprülü'nün; millî edebiyat, edebiyat tarihi, eleştiri görüşü çerçevesinde çeşitli dergilerde yayımlanmış makalelerini bir araya getirmektedir. Üç bölümden oluşan *Bugünkü Edebiyat*'in; "Millî Edebiyat Meseleleri" başlıklı ilk bölümünde "Millî Edebiyat", "Millî Vezin" ile "Edebiyat ve Bilim" gibi edebiyat teorisi çerçevesinde değerlendirilebilecek yazılar yer alırken; "Maziden Gölgeler" başlıklı üçüncü bölümünde "Üstad Ekrem ve Tevfik Fikret'e Dair" gibi edebiyat tarihi alanında yazılmış yazılar bulunmaktadır.

Çalışmamıza konu olan, Bugünkü Edebiyat'ın "Eserler Arasında" başlıklı ikinci bölümü ise edebî eserlerin kendine yoğunlaşmış eleştiri yazılarından oluşmaktadır. "Eserler Arasında" bölümünde; Halide Edip'in [Adivar] *Mev'ud Hüküm*, Süleyman Nazif'in *Fırak-ı Irak*, Müfide Ferid'in [Tek] *Aydemir*, Yusuf Ziya'nın [Ortaç] *Binnaz*, Orhan Seyfi'nin [Orhon] *Fırtına ve Kar*, Şukûfe Nihal'in, *Yıldızlar ve Gölgeler*, Halil Nihat'ın *Siham-ı İlham* ve Abdülhak Hamid'in [Tarhan] *Makber* adlı eserleri hakkında eleştiri yazıları yer almaktadır. Bu bölüme alınan Hüseyin Dâniş'in *İran Tarih-i Edebiyatı* ve onun Rıza Tevfik ile birlikte hazırladığı *Rubaiyat-ı Ömer Hayyam* adlı eserler hakkındaki metinler ile Dâniş'e yazılmış üç mektubun eleştiri yazılarını tamamlayıcı nitelikte olduğu düşünülmüş olmalıdır. Ancak biz, polemik hüviyetindeki bu yazıları edebî eser eleştirisine yoğunlaşmadığı gerekçesiyle değerlendirmeye almamayı uygun bulduk.

"Eserler Arasında" bölümündeki yazılar 1919-1922 yılları arasında yayımlanmıştır. Bu yazılardan hareketle Köprülü'nün eleştiri anlayışına ilişkin bazı tespitler yapmak mümkündür.

Bu bölümde ele alınan eser ve yazarların "millî edebiyat" ya da Türkçülük düşüncesinin etkisinde olduğu görülmektedir. Köprülü'nün bu tasarrufunu, edebiyat anlayışı ve ideolojik yakla-

şımları doğrultusunda değerlendirmek mümkündür. Bu bölümdeki eleştiri yazılarının müellif ve konularının Türkçü düşünceden hareketle belirlendiği anlaşılmaktadır. Köprülü'nün eleştirilerine konu edindiği Halide Edip, Müfide Ferid, Süleyman Nazif, Yusuf Ziya, Orhan Seyfi ve Şukûfe Nihal gibi edebiyatçılar Türkçü kimliği ile bilinen isimlerdir.

Halide Edip, Türkçülük teziyle yazılmış ilk romanın yazarıdır (Köprülü, 2007: 123). Edip, *"bizde on yıldan beri Halide Hanım'dan başka belli başlı diğer bir romancı yetişmedi"* şeklinde övülmektedir (Köprülü, 2007: 120). Köprülü, Süleyman Nazif ile ilgili de *"Türk'ün masum ve lekesiz simasını ilahî bir ışıkla aydınlatarak cihana temiz ve nurani göstermek isteyen pek mahdut adamlarımızdan biri de ateşîn, samimi vatanperver Süleyman Nazif Bey'dir"* demektedir (Köprülü, 2007: 121). Müfide Ferid tanıtılırken de yine Ferid'in Türkçü kimliği üzerinde durulmaktadır (Köprülü, 2007:123). Köprülü, Müfide Ferid'in *Aydemir* adlı romanını ele aldığı yazısında bu eseri *"ikinci Türkçü roman"* olarak nitelendirmektedir (Köprülü, 2007: 123). Bu isimler dışında kalan Yusuf Ziya, Orhan Seyfi ve Şukûfe Nihal'in ideolojik kimlikleri özellikle vurgulanan bir konu olmamakla birlikte, eserlerindeki millî edebiyat unsurlarının ayırıcı vasfının altı çizilmiştir.

Köprülü'nün eleştirilerine konu edindiği eserler, millî edebiyat çerçevesinde özellikler taşımaktadır. Halide Edip'in *Mev'ud Hükküm* ve Müfide Ferid'in *Aydemir* adlı eseri, Balkan Savaşları sırasında millî ülküsü ile bir kadına duyduğu aşkı arasında tercih yapmak zorunda kalan roman kişilerinin yaşadığı çatışmayı yansıtmaktadır. *Mev'ud Hükküm* romanında Halide Edip, *"milliyetçilik cereyanının tabii neticelerinden biri olan [...] 'halka doğru gitmek'"* düşüncesiyle hareket etmektedir (Köprülü, 2007: 117). *"Halka doğru gitmek"*, millî edebiyat anlayışının Tanzimat aydınlarından devraldığı bir yaklaşımdır. Millî edebiyatın, bir çeşit popülizm olarak eleştirilen *"halkçılık"* görüşü; Ali Canip tarafından, *"halka doğru edebiyat"* ile *"halk için edebiyat"* kavramları ve bunlar arasındaki farklar açıklanarak hem savunulmuş hem de açıklık kazanmıştır (Ercilasun, 2013: 257). Ali Canip *"halka doğru edebiyat"* anlayışını savunurken toplumun edebiyat yoluyla eğitilme-

si düşüncesinden hareket etmektedir. Köprülü de yazılarında bu gerçeğe dikkat çekmiş, halkın aydınlatılması, eğitimin yaygınlaştırılması ve dilin sadeleşmesi gibi konular etrafında tartışmıştır (Asılsoy, 2008: 181).

Firak-ı Irak "Türk tarih ve edebiyatının büyük bir kısmına sahne olan toprakların matemini" ifade etmesi yönüyle tanıtılmaktadır (Köprülü, 2007: 122). *Aydemir* romanı için de "Türkiye dışındaki Türklerin de bizim kardeşlerimiz olduğunu gösteren, ruhumuzun şefkat ve faaliyet ufuklarını genişleten ikinci Türkçü romanı da yine bir Türk kadını tarafından neşrediliyor" denilmektedir (Köprülü, 2007: 123). *Binnaz* adlı tiyatro eseri, "millî edebiyat cereyanının temaşa âleminde yeni bir muvaffakiyeti gibi telakki edebiliriz" şeklinde açıklanmaktadır (Köprülü, 2007: 133).

Görüldüğü gibi Köprülü'nün eleştirilerine konu edindiği edebiyatçı ve eserler, millî edebiyat anlayışıyla ilgisi doğrultusunda ele alınmışlardır. Eserlerin millî edebiyat anlayışına uygunluğu; konu, mekân seçimi, kişilerin özellikleri, şiirlerde kullanılan ölçü, dil ve şairin üslubu açısından ele alınmıştır.

Mev'ud Hüküm romanı, işlediği aşk hikâyesinin "yüksek sınıf"lara ait olması yönüyle eleştirilmiştir (Köprülü, 2007: 117). *Firak-ı Irak*'ta; Erzurum ve Basra'nın düşmanlar tarafından işgalinin etkileri, Balkan Harbi'nde şehit olanların yâd edilmesi gibi konuların eserin olumlu bir ayırıcı vasfı olduğu üzerinde durulur (Köprülü, 2007: 122). *Aydemir* romanı "iki milliyetperver ruhun kendi ferdi aşklarını mefkûre uğrunda feda etmeleri; daha doğrusu, ferdi aşkların millî aşk içinde eriyip birleşmesi" şeklinde tarif edilmiştir (Köprülü, 2007: 124). Aşk konusu ferdi ve millî olmak şeklinde millî edebiyat düşüncesi çerçevesinde ikiye ayrılmaktadır. *Fırtına ve Kar* adlı şiir kitabı mütevazı, gösterişsiz hayatları konu edinmesi bakımından millî edebiyat ile ilişkilendirilmiştir (Köprülü, 2007: 137).

Konuyla yakından ilişkili bir unsur olan mekân konusunda da Köprülü, millî edebiyat anlayışından hareketle eleştirilerde bulunmaktadır. *Mev'ud Hüküm* romanı, bir yalı hayatını yansıtmaması ve İstanbul'un yoksul kesimlerinin başarılı şekilde işlenmemesi yönüyle eleştirilmiştir (Köprülü, 2007: 117). *Firak-ı Irak* tanıtılırken

"Türk tarih ve edebiyatının büyük bir kısmına sahne olan toprakların matemini" yansıması açısından değerlendirilmektedir (Köprülü, 2007: 122). *Aydemir* romanı için de Türkiye dışındaki Türklerin yaşadığı Türkistan'ı konu edinmesi bakımından takdir edilmektedir (Köprülü, 2007: 123). *Fırtına ve Kar* adlı şiir kitabı İstanbul'un sıradan hayatını konu edinmesi bakımından millî edebiyat ile ilişkilendirilir (Köprülü, 2007: 137). Köprülü, eleştirî konusu edindiği eserlerdeki mekân/ coğrafyayı Türkçü düşüncedeki simgesel değeri açısından ele almıştır. Türkçü eleştirmenler, "millî konu" yaklaşımına benzer şekilde eserlerde "millî coğrafya"ya önem vermişlerdir. Millî coğrafya, milliyetçi ideolojinin etnik, tarihî, kültürel ilgi alanları ile örüntülü bir kavramsal çerçeveye sahiptir (Kefeli, 2009: 432).

Eser kişileri de millî edebiyat açısından ele alınmışlardır. *Aydemir* romanıyla ilgili şu tespit buna örnek olarak verilebilir: "Müfide Ferit Hanım, kahramanının lisanıyla Türkçülüğü ne güzel ve ne sade tarif ediyor: Sanat ve aşk ile Türklüğü diriltmek!" (Köprülü, 2007: 124). Yine *Aydemir* ile ilgili olarak şunlar söylenmektedir: "Romanın kahramanı Aydemir, kış günü mangalında ateş olup olmadığını unutacak kadar dalgın, mefkûresi içinde gasyolarak gayet basit ve mütevazı bir hayat geçirmeyi tercih etmiş, geniş ve sağlam malumat sahibi bir Türkçüdür" (Köprülü, 2007: 124).

Millî edebiyat açısından eser incelemelerinde, özellikle şiir değerlendirmelerinde ölçü, dil ve üslup üzerinde durulmaktadır. Şiirde hece ölçüsünün kullanılması, dilin sade olması ve üslupta samimiyet, Köprülü'nün millî edebiyat anlayışı çerçevesindeki kriterleridir (Köprülü, 2007: 141).

Hece ölçüsü "millî vezin" olarak tanımlanmaktadır (Köprülü, 2007: 47, 141). Aruz ölçüsü gayr-i millidir: "aruz ile terkipsiz yazmaya çalışanların hemen hepsinde olduğu gibi, tamamen gayr-i millîdir" (Köprülü, 2007: 136). Köprülü, "Millî Vezin" başlıklı yazısında hece ölçüsünü, "milletin ruhundaki müşterek ahenge tercüman" olduğu gerekçesiyle "millî vezin" olarak tanımlamaktadır (Köprülü, 2007: 52).

Aruz ölçüsü ile yazmak, şairleri ölçüyü oluştururken doğal ola-

rak Arapça ve Farsça kelimeleri kullanmaya zorlayacağından, dil açısından “millî olmamak” anlamına gelmektedir: “*mutlaka cansız Arap ve Acem kelimelerine, Arap ve Acem tecvidine mahkûm kalmak, aruz ile yazılan eserlerin hepsine mukadder!*” (Köprülü, 2007: 136). Ayrıca aruz ölçüsü eskiyi temsil etmektedir ve silinmeye mahkûmdur (Köprülü, 2007: 139). Hece ölçüsü ile yazmak bir “şeref”tir. Köprülü hece ölçüsünü manzum tiyatro metinlerinde ilk defa kullanan *Binnaz*’ı sübjektif bir yaklaşımla şeref payesi ile onurlandırmaktadır: “*Son nesil şairleri [tespit 1919 yılına aittir] arasında yeni vezin ile ilk piyesi yazmak şerefi, Yusuf Ziya Bey’e nasip oldu*” (Köprülü, 2007: 129).

Köprülü’nün dil konusundaki yaklaşımı eserlerin lisan itibarıyla da millî olması yönündedir (2007: 136). Millî dil; halka lezzet veren, onun ilgisini çeken pürüzsüz bir dildir: “*halka lezzetle, alayla dinletebilmek için evvela temiz, pürüzsüz bir lisan [...] icap eder*” (Köprülü, 2007: 129). Dil bu yönüyle toplumsal bir amaç içinde oluşturulmalıdır.

Eserleri üslup açısından ele alırken Köprülü, samimi olmayı âdeta estetik bir unsur olarak değerlendirmektedir. Millî edebiyatın duygusal etkiye açık yönü samimiyet kavramı ile ifade edilmiştir. Ancak samimiyet eserde bir teknik kusur olarak ortaya çıkmamalıdır. Millî edebiyat; şahsi ve samimi bir edebiyattır (Köprülü, 2007: 137).

Köprülü’nün millî edebiyat anlayışı bağlamında yaptığı eleştirilerde belirlediği ölçütlerin başında eserlerin müellif ve konularının Türkçülük düşüncesiyle ilgili olması gelmektedir. Köprülü, yazar ve şairlerin ideolojik tercihlerini, bunu eserlerine yansıtma biçimlerini taraflı bir şekilde ele almıştır. Eserlerin konuları ile birlikte yansıttığı toplumsal sınıf, mekân ve kişileri de millî edebiyat bağlamında değerlendirmektedir. Şiirin teknik yönü gibi görünen vezin konusunun da millî edebiyat ile ilişkisini kuran Köprülü, eserlerin yabancı kelimelerden arındırılmış, sade ve halkın anlayacağı bir dil ile meydana getirilmesi üzerinde durmaktadır. Samimiyet, bir üslup sorunu ve Köprülü’nün eleştirilerinde estetik bir konu olarak karşımıza çıkmaktadır.

Köprülü, eleştirilerini yaparken bu bağlamda “millî” bir terminoloji de kullanmaktadır: “millî edebiyat”, “gayr-ı millî”, “millî emel”, “millî konu”, “millî aşk”...Köprülü'ye göre “millî olan *Türk'e ait olandır*” (Daşcıoğlu-Karakaş, 2014:14).

Köprülü'nün, millî edebiyat çerçevesinde Türkçülük düşüncesinden hareket etmesi, ideolojik eleştirinin karakteristik yönlerini görmemize de örneklik oluşturur. Bu yönüyle Köprülü taraflı, duygusal ve sübjektiftir.

Aydemir romanında, roman kişisi *Aydemir*'in ideolojik tutumlarını olumlu nitelemelerle ele alan Köprülü'nün “çok yüksek, insani cevap”, “yüksek ve ilahî şahsiyeti”, “maddi ve manevi varlığını mefkûresi içinde eritmiş mistik bir kahraman, daha doğrusu, bir ‘fevkal-beşer’dir [insanüstü]” (Köprülü, 2007: 125, 127) gibi ifadeleri, taraflı, duygusal ve sübjektif yaklaşımını yansıtmaktadır.

Köprülü, bu yaklaşımı ile daha önce “Türk Edebiyatı Tarihinde Usul” makalesinde de belirttiği eleştiri yaklaşımı ile uyum içindedir. Köprülü, eleştirinin sübjektif, “enfüsi” olduğunu söylemektedir.

Köprülü, yaptığı tespitlerin öznel olduğunun farkındadır: “[*Aydemir*] şüphesiz çok mübalağalı bir tiptir; lakin Türk mefkûreciliğini en geniş ve en yüksek bir şekilde yansıtmak isteyen Müfide Hanım, bir kadın, bir Türk kadını şefkatiyle, mefkûrenin, ilk beşaretçisini [müjdecî], resulünü bundan başka bir şekilde de tasavvur edemezdi” (Köprülü, 2007: 127). Burada Köprülü, eserin ideolojik tutumunu onun estetik yönüne tercih etmektedir. Köprülü benzer tutumunu “*varsın sevgili terkiplerini, ahenkli ve tantanalı vezinlerini terk etmesin, ‘Türk’ü vavsız yazsın; aynı yüksek idealist ruhu taşdıktan sonra, bu kadarcık farkların ne ehemmiyeti olabilir?*” ifadelerini kullandığı *Fırak-ı Irak* ile “*bu manzume yüksek bir sanat eseri değildir; fakat ne olursa olsun, samimidir*” derken *Fırtına ve Kar* adlı eseri eleştirirken de yansıtır.

İdeolojik eleştirinin romantik karakteri üzerinde de durmak gerekir. Özellikle milliyetçi ideolojilerin kurucu ve ülkücü vasfı, romantik tutumu beslemektedir. Duygusal yönü güçlü, abartılı ifadeler ile birlikte “mitleştirme” çabalarının da romantik yaklaşımla ilgili olduğunu söylemek mümkündür (Daşcıoğlu-Karakaş, 2014: 15).

Köprülü'nün eleştirilerinde "samimiyet"e yaptığı vurgu ve özellikle *Aydemir* romanında roman kişisi için kullandığı mitleştirici ifadelerinin romantik yaklaşım bağlamında değerlendirilmesi mümkündür.

Köprülü'nün eleştirilerinde izlenimci bir yön de bulunmaktadır. *Mev'ud Hüküm* romanının kişileri hakkında "bu zavallı ruhlar karşısında, nihayetsiz bir merhamet duymamak kabil değildir" (Köprülü, 2007: 115) ve *Fırtına ve Kar* şiiri için "İbtidaki fırtına safhası ne kadar kudret ve muvaffakiyetle tasvir edilmişse, muahharan 'kış'ı bahara âşık bir ihtiyar derviş şeklinde tecsim eden ikinci parça da o kadar güzel ve canlıdır" (Köprülü, 2007: 136) şeklinde yaptığı tespitler izlenimci bir karaktere sahiptir. Köprülü'nün söz konusu eserleri okur üzerinde uyandıracığı etki açısından değerlendirmesini de onun izlenimci tutumuyla ilişkilendirmek mümkündür. Süleyman Nazif'in *Fırak-Irak* adlı eserini değerlendirirken "mesele bunların [şiirler] lisanî ve edebî mahiyetlerinde değil, felakete uğramış bu zavallı millete muhtaç olduğu teselliye vermelerindedir" ve "teselliye susamış yürekleri sanatın lahuti menbaından tatmış oldu" (Köprülü, 2007: 122) şeklinde nitelemesi buna örnek olarak verilebilir.

Köprülü, eleştiri yazılarında millî edebiyat görüşü doğrultusunda, Türkçülük düşüncesi çerçevesinde ideolojik, eleştiriye edebiyat tarihinin bir parçası olarak gören bir yaklaşımla sübjektif ve öznel bir anlayışla hareket etmiştir. Köprülü'nün eleştirilerine türler açısından bakıldığında, şiir ve roman eleştirilerinin açıkça belirtilmemiş belli şablonlar doğrultusunda oluşturulduğu söylenebilir.

Bugünkü Edebiyat kitabının "Eserler Arasında" bölümünün incelememize dâhil ettiğimiz kısımda iki roman eleştirisi bulunmaktadır. Köprülü, Halide Edip'in *Mev'ud Hüküm* ve Müfide Ferid'in *Aydemir* adlı eserlerini benzer şablonlar kullanarak değerlendirmiştir. Buna göre, önce eserin konusu ve olayların gelişimi özetlenmekte, sonra kişiler ele alınmakta, daha sonra da eserin dili ve teknik özellikleri üzerinde durulmaktadır.

Mev'ud Hüküm ve *Aydemir* romanının özeti, tanıtıcı bir nitelik taşımaktadır. Bu kısımlarda örneğin *Mev'ud Hüküm* romanının özetinde, içerikle ilgili özete taşınan Avrupa'da eğitim, Balkan Savaşı,

göç olgusu, ahlaki ve sosyal yönler hakkında bir değerlendirme yapılmamaktadır. Ancak eser, yazarın önceki eserleri ile karşılaştırılarak değerlendirilmektedir. Köprülü'nün karşılaştırmalarında eserin; aşk konusunda yazılmış olması, psikolojik tahlillere yer vermesi, "yüksek sınıf"ları yansıtırıyor olması başlıkları yer almıştır. Ayrıca eserin milliyetçilik düşüncesinden etkilenerek "halka doğru gitmek" yaklaşımı ile hareket edilen kısımları ve bir eserde mekânın eserde üstleneceği role değinilmiştir (Köprülü, 2007: 117).

Kişilerin eserdeki önem sırası tespit edilerek değerlendirildiği görülmektedir. Bu tespitlerde "merkezi sıklet" (ağırlık merkezi) (Köprülü, 2007: 113) ve "tali simalar" (ikincil kişiler) (Köprülü, 2007: 118) gibi terimler kullanılmaktadır. Köprülü, kişileri, gerçeğe uygun bir şekilde yansıtılıp yansıtılmadığı yönünden ele almakta, "kukla" ve "gülünç" nitelendirmelerinde bulunmaktadır (2007: 117, 118). Kişiler açısından da karşılaştırmalara yer veren Köprülü, Halide Edip'in eserlerinde kadın kahramanların önemine dikkat çekmektedir (2007: 118). Benzer yaklaşımları *Aydemir* romanıyla ilgili olan kısımlarda da görmek mümkündür (Köprülü, 2007: 127).

Köprülü, eserlerin dilini sadeliği açısından değerlendirmektedir. Belli bir terminolojiden hareket etmeyen Köprülü, "dolaşık, çetrefilli, temiz, pürüzsüz" gibi nitelendirmelerden yararlanmaktadır (2007: 118, 127).

Köprülü, romanlara yer yer teknik açıdan da değinmektedir. Bu kısımlarda "*Vakanın çok basit ve 'entrik'ten mahrum olmasına rağmen tertip ve tahkiyede de bazı mühim kusurlar göze çarpıyor*" (Köprülü, 2007: 128) gibi ifadelerle yer vermiştir.

Köprülü, Yusuf Ziya'nın, *Binnaz* adlı tiyatro eserinin eleştirisinde de roman eleştirisine benzer bir şablondan hareket etmektedir.

Köprülü, şiir eleştirilerinde edebiyat tarihi görüşünün etkisindedir. Hükümlerinde öznel ve duygusaldır. Şiirin ölçüsü, dil ve üslup özellikleri üzerinde durmaktadır. Bu değerlendirmeleri büyük oranda millî edebiyat anlayışı ile örtüştüğünden tekrara düşülecek noktalara yer verilmeyecektir.

Şiir eleştirilerinde Köprülü'nün, eser ve şairin edebiyat tarihindeki yerini tespit etmeye yönelik değerlendirmelere öncelik verdiği söylenebilir. Köprülü, şiir ve şairleri çeşitli açılardan edebiyat tarihinde ilişkili oldukları konularla karşılaştırmaktadır. *Firak-ı Irak'ı*, şiirlerde geçen yerler açısından *Fuzuli* ve *Ruhi* gibi şairlerle (Köprülü, 2007: 122); Orhon Seyfi'yi döneminin şairleriyle (Köprülü, 2007: 135); *Fırtına ve Kar'ı*, *Makber* şiirinin etkisinde olduğu tespitinde olduğu gibi, eserin etkilendiği akım ve şairlerle (Köprülü, 2007: 135); *Yıldızlar ve Gölgeler'i*, şiir dili, düşünce ve üslup açısından şairi Şukûfe Nihal'in daha önceki şiirleriyle (Köprülü, 2007: 140); *Siham-ı İlham'ı* eserin hiciv türüyle yazılmış öncülleriyle (Köprülü, 2007: 144) karşılaştırarak ve *Makber'i* de eser etrafında oluşan polemikleri hatırlatarak (Köprülü, 2007: 147) değerlendirmektedir. Bu kısımlarda Köprülü, eleştiriye edebiyat tarihine katkı sağlayacak bir fonksiyon yüklemektedir.

Fuat Köprülü'nün edebiyat tarihi görüşüyle oluşturduğu eleştiri yaklaşımını yansıtan önemli konulardan biri de edebiyatta şahsiyet meselesidir. Köprülü eleştirilerinde sık sık şahsiyet, şahsilik ve şaheserlere atıf yapmaktadır. *Fırtına ve Kar'da* Orhon Seyfi'nin, *Yıldız ve Gölgeler'de* Şukûfe Nihal'in edebî şahsiyeti üzerinde durmaktadır (Köprülü, 2007: 135, 140). Süleyman Nazif'in *Firak-ı Irak* ve Abdülhak Hamid'in *Makber* adlı eserini de şaheser olarak nitelendirmektedir. Köprülü için şahsiyet ve şaheser konusu alelade bir nitelemeden ibaret değildir.

Köprülü, yazdığı "Edebiyatta Şahsiyet" adlı makalesinde, "sanatkâr, mensup olduğu milletin edebiyatında bir varlık gösterebilmek, bir kemiyet teşkil edebilmek için mutlaka edebî bir şahsiyete malik olmalıdır" (Köprülü, 2007: 17) demektedir. Şahsiyet olabilmek edebiyat tarihinde bir varlık gösterebilmekle ilişkilidir. Köprülü bu hususta da şöyle demektedir: "Herhangi bir milletin muayyen bir zamandaki muayyen bir zümresinin edebî ihtiyaçlarını ilk defa hissederek onları muvaffakiyetle tebliğ muvaffak olan sanatkâra 'edebî şahsiyet' diyebiliriz" (2007: 17). Köprülü edebî şahsiyete örnek olarak döneminin bütün edebî eğilimlerini, ihtiyaçlarını yansıtmayı yönüyle Bâkî ve Fuzuli'yi göstermektedir. Köprülü'ye göre, edebî şahsiyetin farklı dereceleri bulunmaktadır. Bununla birlikte "en kuvvetli şahsiyet ise

en çok millî olandır" (Köprülü, 2007: 18). Bu yönüyle şahsiyet kişisel olmaktan çok sosyal bir yapı arz etmektedir.

Köprülü'nün şahsiyet teorisi, edebiyat tarihinde Hippolyte Taine'in pozitivist, ilerlemeci anlayışıyla irtibatlıdır. Türk edebiyatı, İslam'dan önce "hars devresi", İslam'dan sonra da "ümme devresi" olarak bir gelişim kaydetmiş; ilki henüz bir şahsiyet oluşturacak sosyal yapıdan mahrumken ikincisi ise farklı kültürlerle oluşturulmuş "müşterek medeniyet" özelliği göstermektedir (Köprülü, 2007: 20). Türk edebiyatı, ikinci devrenin de kapanma sürecinde (tespit 1917 yılında) "millet devri"ne ilerlemekte, dolayısıyla edebî şahsiyetlerin oluşabileceği bir aşamaya geçmek üzeredir (Köprülü, 2007: 21).

Köprülü, "Makber Münasebetiyle" (1922) başlıklı eleştirisi yazısını, "Makber" adlı şiirin neden bir şaheser sayılabileceğini açıklamak için yazdığını söylemektedir (Köprülü, 2007: 148). Köprülü'nün bu eseri şaheser olarak nitelendirmesinin ilk gerekçesi, onun zamana direnebilmesidir. Köprülü'ye göre bir eserin edebî bir şaheser sayılabilmesi, edebiyat tarihi içinde estetik değerini koruyabilmesine bağlıdır.

Köprülü, "Makber Münasebetiyle" başlıklı yazısında *Makber*'i özellikle duygusal üslubu açısından ele almaktadır (Köprülü, 2007: 148). Bu kısımlarda öznel ve duygusal bir tutum içindedir: "*Makber, şüphesiz, bir mahsul-i elemdir*" (Köprülü, 2007: 148). *Makber*'in dil açısından değerlendirmesinin yapıldığı kısımlarda, belli dilbilgisi normlarına "lakayt" davranıldığı ancak bunun bir kusur değil dilin şiirsel işlevinden kaynaklanan bir estetik başarı olduğu tespit edilmektedir. Eserin belli bir plan dâhilinde oluşturulmadığı yönündeki eleştirileri de değerlendiren Köprülü, *Makber*'in, bu yönüyle aşırı duygusal karakterine vurgu yaparak, biçemi ile biçiminin uyum içinde olduğunu söylemektedir (Köprülü, 2007: 149). Şaheser olarak nitelenen *Makber* ile ilgili bunlar dışında, eserde tasavvufi unsurların çokluğuna dikkat çekilmektedir. Abdülhak Hâmid'i İslam şairi olarak nitelendiren Köprülü, *Makber*'i ruh tahlilleri için de tükenmez bir hazine olarak gösterir. Köprülü, bütün bu unsurları dikkate alarak *Makber*'i "*edebiyat tarihimizde bir şahikadır*" (Köprülü, 2007: 150) diyerek yine edebiyat

tarihi anlayışı içinde değerlendirir. Şaheser nitelemesinin edebiyat tarihi ve eleştirisi açısından teorik bir yanı olmakla birlikte, Köprülü'nün, *Makber* şiirini bu yönü gösterecek hacimde incelemediği söylenebilir.

Sonuç

Günümüz edebiyat eleştirisinin önemli bir kısmının, belli modernist teorilere dayandığı söylenebilir. Tümdengelim yaklaşımı baskın bir yöntem olarak eleştiri metinlerinin derin yapısında yer almaktadır. Bu yönüyle edebiyat eleştirisinin, anlam alanı genişleyen ideoloji kavramıyla ilişkisi tartışılmaya devam etmektedir.

Fuat Köprülü'nün *Bugünkü Edebiyat* adlı eserindeki eleştiri yaklaşımının ideolojik yönü ise elbette daha belirgindir. Köprülü, baştan kendi ideolojik tutumunu açıklayarak araştırmacılara yardımcı olmaktadır.

Bugünkü Edebiyat, Köprülü'nün eleştiri yaklaşımı hakkında önemli bilgiler sunmaktadır. Köprülü'nün kaleme aldığı edebiyat eleştiri metinlerinin edebiyat tarihi çalışmalarına katkı sağlayan bir işlevle gerçekleştirildiğini *Bugünkü Edebiyat* adlı eserde gözlemlemekteyiz. Eleştiri, millî edebiyat düşüncesinin eserlerdeki yansımalarını tespit ederek edebiyatçılara yol gösterme amacını gütmektedir. *Bugünkü Edebiyat*'ta millî edebiyat düşüncesinin yaygınlaştırılması için eleştirinin tanıtıcı yönü öne çıkartılmıştır.

Edebiyat tarihi görüşüyle yakından ilişkili eleştiri yaklaşımı, Köprülü'nün bilimsel yöntem düşüncesi ile daha net bir biçimde görülmektedir (Akün, 2003: 480).

Fuat Köprülü'nün, bilimsel metodik tutumu, tümdengelimseldir. Bu onun edebiyat eleştiri anlayışının önemli bir yönünü oluşturmaktadır. *Köprülü'nün eleştiri yaklaşımı*, Gustave Lanson ve Hippolyte Taine'in yaklaşımlarına dayanan edebiyat tarihi teorisine dayanmaktadır. Köprülü, Lanson ve Taine'in görüşlerini eleştirel bir biçimde değerlendirmiş, onlardan ayrıldığı noktaları işaret etmiştir. Köprülü, edebiyat eleştirilerinde ele aldığı eserleri Lanson'un araştırmacı, Taine'in sosyolojik, pozitivist yaklaşımından yararlanarak tahlil ederken, yargılarında öznel ve izlenimci

yaklaşım içindedir. Fuat Köprülü, bu eklektik tutumunu *Bugünkü Edebiyat* adlı eserinde örneklendirmiştir. Öznel yaklaşımın tümevarımsal yaklaşım içinde olması beklenebilir. Ancak Köprülü'nün öznel yaklaşımı, Türkçü ideoloji ile sınırlanmıştır.

Köprülü, Türkçü edebiyat eleştirisinin ölçütleri ile öznel bir eleştiri yaklaşımı içindedir. Eser seçimi ve seçtiği eserleri ele alış biçiminde millî edebiyat anlayışının dışına çıkmamış; roman ve şiir eleştirileri için benzer eleştiri şablonlarından yararlanmıştır. Eleştirilerinde millî edebiyat anlayışına dayalı terminolojiyi kullanmıştır. Bu metinlerde edebiyat teorisi, edebiyat tarihi ve edebiyat eleştirisi iç içedir. Seçilen edebî eserlerin içerik, tür özellikleri, dil ve üslup gibi yönlerden ele alınması, edebiyat eleştirilerinin sınırlarını oluşturmaktadır. Köprülü'nün eleştiri ile ilgili teorik çalışmaları, uygulamalı çalışmaları ile uyum ve tutarlık göstermektedir.

Kaynakça

- AKÜN, Ömer Faruk, "Mehmed Fuad Köprülü", *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 28, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2003, s.471-486.
- ASILSOY, Abdülkerim, "Türk Modernleşmesi Öncülerinden Fuat Köprülü: Hayatı, Eserleri ve Fikirleri", (yayımlanmamış doktora tezi), Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul, 2008.
- BABACAN, Mahmut, "Ara Nesil'de Eleştiri", *Hece dergisi (Eleştiri Özel Sayısı)*, S. 77-79, Ankara, 2003.
- CARLONI, J. C. - FILLOUX, Jean C., *Eleştiri Kuramları*, çev. Tahsin Yücel, Multilingual Yayınları, İstanbul, 2000.
- DAŞCIOĞLU, Yılmaz- KARAKAŞ, Elmas, "Cumhuriyet Dönemi Edebiyat Tarihlerinde Ulus-İnşası Aracı Olarak İdeolojik Üslup (1923-1938)", *TYB Akademi*, Ocak, 2014, S.10, s.11-25.
- ERCİLASUN, Bilge, "Fuat Köprülü'nün Yeni Mecmua'daki Yazılarında Tenkit", *Millî Kültür*, 1983, S. 43, s.45-47.
- ERCİLASUN, Bilge, İkinci Meşrutiyet Devrinde Tenkit (Türkçü Tenkit), *Dergâh Yayınları*, İstanbul, 2013.
- ERCİLASUN, Bilge, *Servet-i Fünun'da Edebî Tenkit*, MEB Yayınları, Ankara, 1981.
- JUSDANIS, Gregory, *Gecikmiş Modernlik ve Estetik Kültür (Millî Edebiyatın İcat Edilişi)*, çev. Tuncay Birkan, Metis Yayınları, İstanbul, 1998.
- KAHRAMAN, Âlim, "XX. Yüzyılın İlk Çeyreği İçinde Türk Edebiyatında Eleştiri", *Hece dergisi (Eleştiri Özel Sayısı)*, S. 77-79, Ankara, 2003.
- KEFELİ, Emel, "Coğrafya Merkezli Okuma", *Turkish Studies*, S. 4, 2009, s.424-433.
- KÖPRÜLÜ, Fuat, "Türk Edebiyatı Tarihinde Usul", *Edebiyat Araştırmaları*, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1999.
- KÖPRÜLÜ, Fuat, *Bugünkü Edebiyat*, Akçağ Yayınları, Ankara, 2007.
- KÖPRÜLÜ, Fuat, *Türk Edebiyatı Tarihi*, Ötüken Yayınları, İstanbul, 1980.

- ÖZERDİM, Sami N., *Fuad Köprülü Bibliyografyası- 1908-1950*, TTKB (Tarih Kurumu), Ankara, 1951.
- RİFAT, Mehmet, *Bizim Eleştirmenlerimiz*, İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2008.
- SAZYEK, Hakan, "Türk Edebiyatının İlk Avangart Hareketi: 'Yeni Lisan'", *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2012, S. 24, s.113-136.
- UÇMAN, Abdullah, "Tanzimat ve Servet-i Fünûn Dönemi Türk Edebiyatında Eleştiri", *Hece dergisi (Eleştiri Özel Sayısı)*, S. 77-78-79, Ankara, 2003.
- YILMAZ, Kadriye, "Mehmet Fuat Köprülü'nün Bugünkü Edebiyat Adlı Eserinden Hareketle Edebiyata Dair Görüşleri", *Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, C. XIX, S.1, 2008, s. 171-192.